

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ**

КАТЕДРА „КОНСТИТУЦИОННОПРАВНИ НАУКИ“

Симона Здравчева Велева-Стойнова

СВОБОДА НА СЛОВОТО – НАЦИОНАЛНИ И ЕВРОПЕЙСКИ ИЗМЕРЕНИЯ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

*за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по професионално
направление 3.6 Право (Конституционно право на Република България)*

Научен ръководител:

проф. д-р Георги Близнашки

**София
2019 г.**

Съдържание

I.	Обща характеристика на дисертационния труд	2
1.	Актуалност на темата на дисертационния труд	2
2.	Предмет и задачи на изследването.	3
3.	Използвана научна методология	4
4.	Обем и структура на дисертационния труд	4
5.	Библиография	5
II.	Съдържание на дисертационния труд	5
1.	Първа глава. Свобода на словото – понятие и еволюция.	5
§ 1.	Понятие за свобода на словото.....	5
§ 2.	Еволюция на понятието за свобода на словото.	8
§ 3.	Еволюция на понятието за свобода на словото в България.	12
2.	Втора глава. Съвременни измерения на свободата на словото.	13
§ 1.	Свободата на словото в съвременния демократичен конституционализъм.	13
§ 2.	Европейски измерения на свободата на словото.	16
3.	Глава трета. Граници на свободата на словото. Актуални проблеми и особености. ...	19
§ 1.	Граници на свободата на словото.....	19
§ 2.	Актуални проблеми на свободата на словото	22
III.	Приноси моменти	26
IV.	Публикации, свързани с дисертационния труд	28

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Актуалност на темата на дисертационния труд

Свободата на словото е колкото класически фундаментална и непреходна във времето тема, чието разглеждане винаги е необходимо, дори най-малкото, заради утвърждаване на необходимостта на собственото си битие, толкова е и една от най-динамичните и актуални проблеми на съвременния обществен, демократичен, а в този смисъл и правов ред.

Многопластова категория, свободата на словото представлява интерес за изследване от конституционноправна гледна точка, предвид своя ценностен характер в условията на съвременната плуралистична държава и най-вече от перспективата на взаимоотношенията между индивида и държавата и новите форми на комуникация, свързани с формирането на волята на суверена и нейното изразяване и трансформиране с цел мирното разрешаване на конфликтите и управлението чрез дискусия.

Правото на индивида да изрази себе си и да се самозаяви е едно от достиженията на съвременния свят, признато за основно човешко право. Същевременно обаче въпросите, свързани с уредбата и най-вече с границите на свободата на словото, наложени от все по-новите форми на комуникация, поставят редица въпроси пред доктрината и практиката, както на европейско, така и на национално ниво по отношение на трите комуникационни права – правото на изразяване на мнение, свободата на печата и правото на търсене, получаване и разпространяване на информация.

От една страна, интензитетът на създаване на европейско законодателство от страна на Европейския съюз (ЕС) в сферата на обществените отношения, обусловени от свободата на словото, цели да обхване развитието на технологиите и да наложи обща законодателна рамка за всички държави членки, като създава нови и слабо изследвани досега положения.

От друга, специфичните национални проблеми, сред които концентрацията на медийна собственост, защитата на тайната на журналистическите източници, правото на достъп до информация, както и оскъдната уредба по отношение на печата в България, предпоставят изключително актуалния характер на темата.

Тези разнообразни проблеми обуславят фрагментарния и динамичен характер на уредбата на обществените отношения в сферата на свободата на словото, което пък от своя страна затруднява цялостното ѝ обхващане в нейните философски и ценностни

измерения, които биват претворени в действащо право. Именно, поставянето на позитивноправната уредба и юриспруденцията в контекста на свободата на словото като конституционно благо, води до необходимостта от нейното цялостно изследване в светлината на един по-общ, концептуален, аксиологичен подход.

2. Предмет и задачи на изследването.

Предмет на настоящото изследване е свободата на словото като основна ценност на съвременния демократичен конституционализъм. Обект на изследването е развитието и утвърждаването на свободата на словото в системата от ценности, които очертават каталога на основните права, закрепени в Конституцията, разбрана като ценностна харта, както и нейното проявление и отражение върху цялостния правов ред, което я обособява като предпоставка за упражняване на редица други права, както и за гарантиране на демократично управление чрез дискусия. Настоящият труд не си поставя и не би могло да се постави в рамките на една докторска дисертация амбициозната и непосилна задача за всеобхватен, изчерпателен и пълен анализ на така сложната и многопластова категория свобода на словото.

Целта на настоящото изследване е да се очертае систематичното и структурно развитието на концепцията на свободата на словото като основна ценност на демократичния конституционализъм на европейско и национално ниво. Ето защо, в дисертационния труд се поставят няколко **основни задачи**:

(1) Очертаване на понятието за свобода на словото. Разглеждане на нейните проявления и изследване на теориите, свързани с нейното битие, функции и проявления.

(2) Изследване на развитието на концепцията за свобода на словото от Древността до наши дни, нейното утвърждаване като основна ценност и позитивноправното ѝ закрепване в първите харти по правата, а след това и в първите Конституции. Ролята и мястото ѝ в развитието на конституционализма.

(3) Историко-правен анализ на свободата на словото в развитието на българската държава и право и отражението ѝ върху българската правна система.

(4) Анализ на съвременните измерения на свободата на словото в Европа. Разглеждане на член 10 от Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ), неговия обхват, критериите за ограничаването му, проследяване и обсъждане на развитието на практиката на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ).

(5) Обсъждане и систематизиране на правото на Европейския съюз, касаещо обществените отношения в сферата на свободата на словото. Разглеждане на свободата на словото в Хартата на основните права на Европейския съюз (ХОПЕС) и анализ на защитата на основните права в системата на правото на Европейския съюз.

(6) Анализ на свободата на словото в системата от ценности на съвременния демократичен конституционализъм и доказване и извеждане на ролята и мястото на свободата на словото като предпоставка и условие за упражняване на редица други основни права.

(7) Изследване на трите комуникационни права в конституционноправната система – правото на изразяване на мнение, свободата на печата и другите средства за масова информация, правото на търсене, получаване и разпространяване на информация – тяхното развитие, характеристики, съдържание и взаимосвързаност.

(8) Изследване на границите на свободата на словото и анализ на другите конституционнозащитими блага с еднакъв ранг, с които тя влиза в колизия.

(9) Анализ и обсъждане на актуални проблеми, свързани със свободата на словото, тяхната уредба, релевантна съдебна практика и инструменти на мекото право, а въз основа на това извеждане на предложения *de lege ferenda*, които да са полезна основа за подобряване уредбата на някои конкретни въпроси.

3. Използвана научна методология

При разглеждане на въпроса за свободата на словото в хода на настоящето изложение наред с най-често познатия и използван от правните изследователи **позитивистки подход**, са използвани също така **аксиологичният и телеологическият** **подходи**.

В хода на изследването е използвана **правно-догматична методология**, а също така и **исторически** и **сравнителноправен метод** и последователно се преминава към използване на **системния** и **структурно-функционалния метод**.

4. Обем и структура на дисертационния труд

Дисертационният труд е в обем от 361 страници (шрифт 12, разредка 1,5 Times New Roman), който включва титулна страница, съдържание, съкращения и библиография в размер на 15 страници, и 332 страници същински текст. В съдържателната част на

дисертацията са обособени три глави, като всяка е разделена на параграфи, а всеки параграф на допълнителни структурни подразделения.

5. Библиография

Използваната библиография се състои от 261 заглавия. Кирилическите книги и статии на български и руски език са 136 на брой, а на латиница са 132. По отношение на източниците на латиница, са използвани книги и статии на английски, немски, френски, както и някои отделни източници на сръбски и хърватски език. Наред с това, изследването включва 143 решения на ЕСПЧ и 28 решения на СЕС, както и 10 отделни решения на немския, австрийския, италианския и хърватския конституционни съдилища, както и на френския конституционен съвет, заедно с 22 решения на българския конституционен съд и редица решения на българския съд.

II. Съдържание на дисертационния труд

1. Първа глава. Свобода на словото – понятие и еволюция.

Първа глава е посветена на понятието за свобода на словото и на неговата еволюция и историко-правно развитие и то както на европейско, така и на национално ниво. В този смисъл, параграф първи разглежда свободата на словото от една страна като основна ценност на конституционализма, и от друга като основно човешко право, като така очертава теориите, позитивноправното закрепване и съдържанието на понятието за свобода на словото.

§ 1. Понятие за свобода на словото.

Като основна ценност на конституционализма, са разгледани най-широко утвърдените теории в доктрината за същността на свободата на словото и нейните проявления в **самостоятелна точка А).**

На първо място е обсъдена **свободата на словото като основно средство за себеизява и развитие на личността.** Чрез възможността на индивида да говори свободно, но също така да получава знания, информация и различни гледни точки, той формира собствените си възгледи и разбирания, които го оформят като личност. Това

проявление на свободата на словото е тясно свързано със свободата на мисълта, както и с достойнството на личността. Разгледан е въпросът за автономната сфера на личността и формирането на т.нар. *forum internum*, в който индивидът формира своите мисли и идеи, които след това се изразяват в т.нар. *forum externum*. Той предопределя и двете основни концепции за автономната сфера на индивида. Разгледани са първата, т.нар. *негативна концепция*, която има за цел да защитава индивидите от външен контрол на държавата и да поддържа личното пространство на отделните хора. Тя очертава сакралното пространство на личността, в което никоя намеса не е допустима. Втората, т.нар. *позитивна концепция* на автономната сфера на индивида гарантира действителното упражняване на автономията. При негативната концепция, свободата на словото е част от тази сакрална сфера на личността, в която тя зависи изключително от собствената преценка на индивида. В нея попада свободата на мисълта, религията и убежденията. Участието на индивида в публичната сфера е свързано с втората, позитивна концепция, според която той трябва да може да изрази и да себезаяви своите вътрешни, лични мисли, убеждения, вярвания и разбирания. Наред с основната функция на свободата на словото като средство за себеизява, тя е разгледана и **като основно средство за развитие на личността**. Обсъдени са спецификите и разликите в двете функции, както и проявленията на свободата на словото като негативна и позитивна свобода и ролята на държавата в нейното гарантиране и възможност за упражняване.

В §1, точка А) на глава първа, в самостоятелна подточка е изведена и второто основно проявление на свободата на словото, като **основно средство за поддържане на плурализма**. Като най-широко застъпеното и утвърдено проявление на свободата на словото, тази теория е обсъдена подробно, като в нейните рамки е разгледана позицията на Джон Стюард Мил в неговия фундаментален труд „За свободата”. Според Мил истината винаги има превес над лъжата. Той защитава тезата, че без свобода, включително свобода на словото, човечеството не би могло да се развива в никоя област на човешкото познание. Според него, „ако цялото човечество, без един единствен човек, беше на едно мнение, и само този един бе на противното мнение, то тогава човечеството щеше да има основание да заглуши този един, точно толкова, колкото и той би имал силата основателно да заглуши човечеството”.¹ Макар да има самостоятелни характеристики, позицията на Мил се вмести в общата рамка на проявлението на свободата на словото като основно средство за поддържане на плурализма. Така §1 на

---

¹ Вж. **Mill, J. S.** On Liberty (1859). ed. Gertrude Himmelfarb, UK: Penguin, 1985, pp.83 – 84.

глава първа, макар да се позовава на построената от Ерик Баренд структура на понятието и проявенията на свободата на словото, дава своя авторова структурна концепция, която надгражда представянето на търсенето на истината като самостоятелно проявление и съчетава също така теориите на съвременни изследователи като Александър Майкълджон, Юрген Хабермас, Фредерик Шауер, Едуин Бейкър и др.

На трето място свободата на словото е разгледана **като основно средство за участие в управлението**. Това разбиране за същността на свободата на словото е обвързано с развитието на демократичната държава, предхождана от либералната, която се демократизира в резултат на интензивни процеси, сред които най-вече революцията от 1848 г. във Франция и въвеждането на всеобщото изборително право. Обсъдена е връзката и развитието на народния суверенитет и свободата на словото в контекста на претворяване на мнението, а в последствие във волята и избора на народа в държавна власт, чрез своите избраници. Веднъж вече избрани, свободата на словото намира своето проявление в принципа на публичността на парламентарния живот, както и в свободния мандат на народните представители. Направен е изводът, че няма конституционна държава без публичност и няма публичност без свобода на словото, като то може да намери своето реално отражение в задаването на хода на обществения живот, основан на дебат, единствено чрез политическото представителство.

Най-сетне е обсъдено четвъртото основно проявление на свободата на словото, което се явява нейна същностна характеристика, а именно – **свободата на словото като средство за контрол от обществото над властта**. Изразена е позицията, че в нея се включва, както подкрепата на управляващите по време на изборите, така и критиката към властта. Тя е тясно свързана с теорията за политическото участие, но се явява нейна диаметрална противоположност и има свое самостоятелно изражение, доколкото свободата на словото е основният инструмент за изразяване на подкрепа и съответно на недоволство и критика към начина на вземане на решение и на тяхното изпълнение в политическия процес и в неговото контролиране. В този смисъл е обсъдена ролята на политическите партии като основен инструмент за канализиране и насочване на общественото мнение, а в последствие в рамките на парламентарния контрол и основните способности за упражняването му от парламента над правителството, именно чрез свободата на словото. Наред с нея, се разглеждат въпросите за тиранията на мнозинството, както и за свободата на словото като предпазен клапан на напрежението в обществото.

Извежда се схващането, че изложените проявления на свободата на словото в § 1 на първа глава предопределят нейното разбиране в широк смисъл като основна ценност на съвременния демократичен конституционализъм, а нейното нормативно проявление в основните международни актове – като основно човешко право и в разбирането ѝ в тесен смисъл – като една от формите на изразяване на мнение, а именно чрез слово. Свободата на словото трябва да се разбира в своята цялост и многопластовост, за да може да се осмислят всички нейни аспекти и като понятие.

Ето защо, в отделна **точка Б) на § 1, свободата на словото е разгледана вече като основно човешко право.** Докато точка А) застъпва аксиологичния подход, то точка Б) разглежда позитивноправната уредба на свободното слово в международните и общопризнати източници на правото. Разглеждат се сходствата и различията на уредбата и формулировките във Всеобщата декларация за правата на човека, Международния пакт за граждански и политически права, Международния пакт за икономически, социални и културни права, МПИСКП, Интер-американската конвенция за правата на човека, Африканската харта за правата на човека и народите, ЕКПЧ, Азиатската харта, както и Първата поправка от Конституцията на САЩ, като се прави кратък сравнителноправен анализ на уредбата на свободата на словото вече като претворена в основно човешко право, нюансите и различията в тази уредба и особеностите на защитата ѝ в отделните правни системи.

§ 2. Еволюция на понятието за свобода на словото.

Развитието на свободата на словото е проследено още от Античността, като са изследвани нейните корени най-напред в **Древна Атина**. Разгледани и са проучени няколко различни понятия (*eleutherôs legein, isêgoria, parrhêsia*), с които се означава свободното слово, като богатството на гръцката терминология отразява значението на неговата концепция в обществения и политически живот. Тяхното развитие е отражение на развитието на политическия строй и обществените отношения, като специално внимание се обръща на третия термин – *parrhêsia*, който се очертава към края на пети век пр. н.е. С тази дума в Атинската демокрация се означава *да се говори свободно*, и скоро придобива смисъл на ключов термин в центъра на гражданските свободи в демокрацията. *Parrhêsia* е най-важната характеристика на гражданството. Атиняните са смятали свободното слово почти за синоним на гражданство. След това, много по-късно тя заема централно място във философските съждения и на Мишел Фуко, според който

политическата „паресия“ е дълбоко свързана с демокрацията и „за да има демокрация трябва да има паресия; за да има паресия трябва да има демокрация“². Разгледана е фигурата на оратора и са проучени съществени източници на древногръцката философска традиция.

Наред с това е разгледана **свободата на словото в Древен Рим**. Обсъдени са някои от най-изявените древноримски мислители, които са защитавали свободата на словото. Обсъдени са извадки и фрагменти от речи и концепции, свързани с нея. Наред с това, са посочени някои от източниците, ограничаващи свободното слово още в дванадесетте таблици (*Lex Duodecim Tabularum* или само *Duodecim Tabulae*), както и в Юстиняновия *Corpus Iuris Civili*. Разгледани са значителните сведения, които те дават за очертаването на границите на свободата на словото в системата на кодифицирането на римското право, разкривайки развитието на обществените отношения в този период и силното навлизане на ограниченията на свободата на словото в светлината на християнската религия. Взимайки предвид спецификата на епохата, изследването разглежда свободата на словото като една от основните мери за развитие на едно общество. Маркирането на най-съществените процеси и източници, достигнали до наши дни, отразява цялостното развитие на концепцията за свобода на словото, нейното значение и осмисляне в дълбочина, не едностранно, а чрез различните нюанси, които придава на обществените отношения във времето и значението, което заема, като основен принцип на плурализма и специфичната ѝ функция за еволюцията на социума.

Параграф 2 включва втора точка Б), в която се разглежда свободата на словото **в периода на предмодерния конституционализъм**. През цялото Средновековие се очертава своеобразният сблъсък между отстояването и защитата на свободата на словото, от една страна и неговото ограничаване и потискане, от друга. Темата няма как да бъде анализирана в цялост, без развитието на тази свобода да бъде обсъдена в светлината на развитието на свободата изобщо, а тя и с развитието на правата. Внимание е обърнато на ученията на Еразъм Ротердамски, особено в контекста на сблъсъка му с Мартин Лутер, както и на противоборството между Жан Калвин и Себастиан Кастело. В контекста на техните философски конфликти, са разгледани идеите им и отношението им към свободното слово. Малко изследвани в българската литература са тезите на Себастиан Кастело, които намират място в дисертационния труд и най-вече неговото разбиране, че никой човек не може да бъде осъден на смърт, заради собствените си

---

² Вж. Фуко, М. Управлението на себе си и на другите. С.: Критика и хуманизъм, 2016, с. 225.

убеждения или слова. Себастиан Кастело по никакъв начин не е настроен еретично или антицърковно. Той просто смята, че екзекуциите заради вярата или думите на някого са против Божията воля. Чрез разглеждането на тези средновековни мислители, дисертационният труд прави опит да проучи развитието на концепциите за свобода на словото в контекста на острите религиозни конфликти в Европа по време на Средновековието и да изведе ценностния ѝ заряд, който по-късно ще се утвърди в общоприето благо, което намира своето нормативно отражение.

Развитието на свободата на словото през XV и XVI век е отразено най-вече в Англия, като особено внимание е обърнато на политическото есе *Ареопагитика* от Джон Милтън (1604-1674)³, издадено на 23 ноември 1644 г. в пика на Английската революция, смятано за една от най-значимите защити на свободата на словото и основен аргумент срещу приемането на т.нар. Лицензионен закон. Милтън застъпва схващането, че истината може да бъде постигната само в свободна среда, когато всички страни могат да изразяват дори онези идеи, които мнозина смятат за обидни, произнасяйки знаменитата сентенция: „Преди всички други свободи ми дайте свободата да знам, да говоря и да споря свободно според съвестта си”.

Цялостното развитие на свободата на словото се отразява във всички сфери на обществения живот, като през 1621 г. сър Хенри Пул произнася знаменитата си реч, в която казва: „Няма нищо така скъпо, както свободата и няма друга такава свобода, както тази в парламента, а в парламента – нещо по-велико от свободата на словото”. Тази свобода се извоюва наред с ролята и значението на самия парламент, като институция и като средство за управление чрез дискусия. Не случайно всеки анализ, свързан със свободата на словото включва отбелязване на значимите събития в Средновековна Англия през тази епоха, дали тласък в развитието на идеята на парламентарното управление и на процеси, които бележат развитието на целия европейски континент. Обсъдена е обстойно цензурата в Средновековна Англия, както и в отделни случаи на континента. Проследени са първите печатни издания в различни държави, заедно с анализ на особеностите на епохата и съпътстващите ги проблеми.

Особено внимание е обърнато на фундаменталните, основополагащи идеи на Джон Лок (1632-1704). Наред с неговите разбирания, свързани с либералната концепция на естествените права, чиито носител е отделната личност, за разделението на властите

---

³ Вж. **Milton, J.** *Areopagitica*. The Harvard Classics. New York: P.F. Collier & Son, Vol. III, Part 3. 1909–14.

и концепцията му за общественения договор, при която всяка власт е легитимна, дотолкова и доколкото е призната от управляваните, внимание заслужава и не по-малко важното му аргументиране на свободата на съвестта, която има пряка връзка със свободата на словото. Освен издаденото през 1689 г. от него *Два трактата за управлението*, той издава и не по-малко значимото *Писмо за толерантността (Epistola de tolerantia ad clarissimum virum)*. Анализ на отделни фрагменти и идеи от него намират място и в дисертационния труд, тъй като в Писмото се търси разрешение на един от големите проблеми, свързани със страха на завземането отново на властта в Англия от католицизма и на отношенията между църквата и правителството, като Лок вижда разрешението във възприемането и разбирането на религиозната толерантност. Според Лок многото религии спомагат за запазването на гражданския мир.

Направен е опит за проследяване и на развитието на печата и на професионалните писатели и тяхното отношение към политическите партии, но най-вече в една юридическа и нравствено-обществена конотация. Концепцията за свободата на словото като част от естествените права се разгръща особено интензивно през модерната епоха, когато намира своето отражение и в първите конституции. Това се случва чрез мощните процеси, които тръгват от Англия, за да се пренесат в САЩ и да дадат тласък на събитията, които ще доведат до приемането на *Декларацията на независимостта*, а по-късно и до закрепването на най-либералната и всеобхватна формулировка на свободата на словото, която действа и до днес, а именно – Първата поправка.

Историко-правният анализ продължава с изследване на развитието на свободата на словото в трета точка В), **посветена на модерния конституционализъм**. В нея подробно са разгледани ролята на Писмата на Катон и интензивните процеси, формирали и довели до независимостта на Съединените американски щати. Тези източници са изследвани най-вече по отношение на сведения, свързани с първите документи, които закрепват нормативно свободата на словото като такава. В този смисъл, авторите на Конституцията на щата Вирджиния от 12 юни 1776 г. също се позовават на Писмата и така се оформя чл. XII, който е и първото официално, законово прогласяване на свободата на словото и пресата, който гласи: *Свободата на печата е една от основните опори на свободата и не може никога да бъде ограничена от деспотични правителства*. Тази формулировка по-късно намира своя редакция в Първата поправка.

Отделна подточка от тази точка на § 2 е посветена на **свободата на словото и либерализма**. Разглежда се закрепването на свободното слово вече като основно

човешко право. Разгледани са формулировките на Френската декларация за правата на човека и гражданина от 1789 г., както и закрепването ѝ в първите конституции. Особено внимание е отделено и на еволюцията на формулировката в поредицата френски конституции в светлината на бурните събития във Франция, последвали революцията. Разгледана е теорията на утилитаризма, както и процесът срещу Томас Пейн заради написаното от него произведение „*Правата на човека*” и пламенната защита в негова полза от страна на Томас Ърскин. Обсъдена е шведската традиция, която в изключително ранен етап в сравнение с останалия свят прокарва защита на свободното слово със серия от закони, започнали още през 1766 г. Наред с това е обсъдена традицията в редица други европейски държави, включително Белгия, чиято конституция от 1831 след това служи за основа и на Търновската конституция.

Кратък анализ е посветен и на сътресенията и развитието на свободата на словото при двете световни войни и **кризата на модерния конституционализъм**. Разгледани са различни инструменти за контрол и цензура в Европа, като те само са маркирани, тъй като не попадат в задачите за постигане на целта на цялостното изследване.

§ 3. Еволюция на понятието за свобода на словото в България.

В самостоятелен § 3 се разглежда **развитието на свободата на словото в българската държава и право**. Разгледани са различни състави, осъществени чрез слово още от Първата и Втората българска държава в самостоятелна точка А), като очертаването на състава, дава относителни сведения за степента на развитие и наличие на подобна свобода, макар и в контекста на конкретния период. Разгледани са най-вече обидата и клеветата, като най-чести форми на извършване на престъпление чрез слово. Те са разгледани в Славянската Еклога и в Закона за съдене на людете, както и в някои южнославянски източници като Винодолския закон, според който например е предвидено престъпление *обида чрез действие – ако някой мъж злонамерено е скъсал на една жена забрадката или кърпата от главата ѝ и (това) би могло да се докаже с трима добри мъже или жени, ако се предяви тълба за това, нека плати 50 либри. От тях 48 либри отиват за потърпевшата, а две – за властта в лицето на княза*. Съставомерността на деянията, както и размерът на санкциите показват сериозността на деянието, нанесено чрез слово и развитието на степента на свободата на словото в различните периоди.

Разглежда се зараждането на печата по време на възродителния процес и неговата роля в него. Подробен анализ е направен на действащото законодателство още от първия закон за печата от 19 декември 1864 г., който влиза в сила 1865 г., особено в контекста на печалното му по-късно прилагане отново по време на режима на пълномощията.

Дисертацията проследява в подробности закрепването на **свободното слово при Търновската конституция** в самостоятелна подточка. Подробен анализ е направен на чл. 79 от нея, както и в съпътстващото и изключително бурно законодателство. Разгледани са приетите закони за печата, множеството промени, укази и исторически данни. Направеният анализ опитва да обхване и да направи изводи в контекста на бурните исторически събития, които също са включени, предвид фактът, че почти всички приети закони, свързани с печата, наказателни разпоредби и изменения са по политически причини и под една или друга форма са насочени към разрешаването на лична саморазправа на управляващите срещу конкретни групи от хора. Умишлено от анализа на еволюцията на свободата на словото е изключен периодът 1946-1989 г. по време на социализма, тъй като простото изброяване на някои юридически източници не би могло да обхване сложността и дълбочината на обществените процеси, които се отразяват на свободата на словото в този период, а задълбочен и качествен анализ не би могъл да се помести в рамките на докторската дисертация, тъй като следва да бъде обект на самостоятелно изследване.

2. Втора глава. Съвременни измерения на свободата на словото.

Втора глава също е разделена на два отделни параграфа със самостоятелни точки, някои от които с подточки. Параграф 1 представя анализ на свободата на словото в контекста на конституционната рамка, спрямо останалите конституционни права. Отделно внимание е обърнато на правото на изразяване на мнение и неговите форми, на правото на търсене, получаване и разпространяване на информация и на свободата на печата и другите средства за масова информация. Параграф 2 е посветен на европейските измерения на свободата на словото, като специално внимание е обърнато на практиката на ЕСПЧ и на правото на Европейския съюз.

§ 1. Свободата на словото в съвременния демократичен конституционализъм.

В § 1 на втора глава е разгърната тезата, че наред с трите комуникационни права, свободата на словото като ценност на конституционализма съставлява елемент и от други конституционни права и свободи на гражданите, които могат да се реализират ефективно в своята пълнота, само когато са предхождани и съпътствани от формирането на свободен обществен дебат. Ето защо, най-напред е направена характеристика на трите комуникационни права в светлината на ключовото Решение № 7 от 1996 г. на Конституционния съд, а след това се разглеждат самостоятелно всяко едно от тях като индивидуално субективно право със свое съдържание и граници. Анализирани са и са представени отделни конституционни права в конотацията на свободата на словото. Обсъдени са както отделни ценности и принципи, така и конкретни права, чиято реализация е възможна, предпоставена е от свободата на словото или тя е елемент от тях.

В самостоятелна точка е разгледано най-напред **правото на изразяване на мнение**. Разгледано е както като лично право, така и като политическо. Изведени са неговите основни характеристики и е обсъдено неговото съдържание. Застъпено е становището, че то принадлежи както на физическите, така и на юридическите лица и са приведени аргументи в тази посока. В самостоятелни подточки правото на изразяване на мнение е разгледано най-напред **в личната и религиозна сфера**.

След това е обсъдено подробно **правото на политическо изразяване** в контекста на практиката на ЕСПЧ, на българския Конституционен съд и спрямо националната съдебна практика. Обръща се внимание и на въпроса, свързан с политическо слово, използвано за проповядване омраза или за прокарване на политики, които са против демократичните принципи и конституционно установените цели и ценности, включително срещу националната сигурност и цялост на държавата. Направен е изводът, че в случаи, в които едно сдружение на граждани открито се обявява за преследване на цели, които са несъвместими с конституционния ред на една правова държава и са изрично и недвусмислено отречени от него, то тогава приносът на такова сдружение или група от хора към демократичното развитие на обществото в същата тази държава е *a priori* делегитимиран. Демократичният дебат винаги има свои рамки и предполага участниците в него да споделят най-фундаменталните и общи принципи на обществото, закрепени в Конституцията, и стъпвайки върху тези принципи, да дискутират даден проблем съобразно своите политически виждания и разбирания. Когато обаче целите на една група хора са в директен конфликт с основните конституционни ценности, същата група хора няма как да допринесе за многообразието

на мнения и политическия дискурс на общество, което припознава Конституцията и нейните идеи като върховен демократичен ориентир.

Самостоятелно е разгледано правото на изразяване на мнение от страна на политическите партии, както и на отделните народни представители, включително и в контекста на уредбата на Правилника за организацията и дейността на Народното събрание (ПОДНС). В дисертационния труд е изведено разбирането, че може да се сподели схващането, че политическите партии упражняват колективно право на изразяване на мнение. Разгледана е политическата реклама, като са изведени конкретни проблеми на законодателството, свързани с нея.

Наред с това е разгледано **правото на изразяване в търговската сфера**. Изведена е тезата, че то не се изчерпва само с различните видове търговски съобщения, а има важна обществена функция да информира потребителите за характеристиките на отделните стоки и услуги. Разбирането на търговското слово и на изразяването в търговската сфера изисква от една страна съобразяване на специфичната му комерсиална цел, но от друга страна следва да се вземе предвид ценностният му характер, произтичащ от отговорността спрямо потребителите и реципиентите на търговските съобщения и необходимостта те да получават тази информация.

В следваща подточка е разгледано **правото на художествено изразяване**. Разгледана е практика на националните съдилища, както и на ЕСПЧ. Направен е изводът, че балансът при правото на художествено изразяване трябва да бъде още по-внимателен, отколкото между правото на изразяване изобщо и други правно гарантирани блага, с които би могло да бъде в колизия, защото потискането на художествения импулс и на творческото изразяване може да има пагубни последици за развитието на културното и духовно развитие на нацията. Има разлика между вида на самото изразяване, както и на неговата цел. Извежда се становището, че ако целите са подривни и са насочени към унищожаване на културно и историческо наследство и насаждане на омраза и обществени конфликти, то неговото ограничаване трябва да има различна степен и последици в сравнение с провокирането на обществен градивен политически и ценностен дебат. Също така има значение дали става дума за посегателство върху паметник или друга ценност на обществото или създаването на ново културно произведение, инсталация или художествена творба. Контекстът трябва да бъде внимателно изследван и да се има предвид какво въздействие ще има санкцията към развитието на творчеството спрямо нагласите в обществото.

Параграф 1 на глава 2 разглежда в самостоятелна точка **правото на информация**, като основно човешко право. Разглежда се неговото развитие и закрепване в отделните международни актове. Направен е анализ и на някои основни положения на националното законодателство, като е изведено и обосновано предположение *de lege ferenda* за въвеждане на бързо производство по дела по реда на достъп до обществена информация, както и от необходимостта от поддържане на ниски, символични такси за искането и обжалването на отказа до информация.

В следваща точка е разгледана свободата на печата и другите средства за масова информация. Разгледани са общите рамки на относимото национално законодателство и е направен кратък сравнителноправен анализ на лицензионния и регулаторния режим в редица други европейски държави. Разгледан е въпросът за саморегулацията, като са обсъдени ролята и функциите на етичните кодекси. Направено е предложение, държавата да стимулира присъединяването на медиите към Етичния кодекс на българските медии, като например да отказва отпускането на държавна финансова подкрепа или сключването на рекламни договори с медии, които не са се присъединили.

§ 2. Европейски измерения на свободата на словото.

Параграф първи прави кратък обзор на закрепването на свободата на словото на конституционно ниво в отделни европейски държави. Този обзор не е пълен, тъй като е избран подходът за сравнителноправен анализ на уредбата на конкретни проблеми, свързани със свободата на словото в трета глава, отколкото на общия режим, за да може да бъдат постигнати поставените в дисертационния труд задачи и цел. За сметка на това, дисертационният труд обръща сериозно внимание на член 10 ЕКПЧ, именно защото той задава общия стандарт в Европа, който следва да спазват националните юрисдикции. Изследван е в детайли обхватът на защитата на правото на свобода на изразяване на мнение по чл. 10, т. 1 ЕКПЧ. Разгледани са отделните проявления на свободата на индивида да отстоява своето мнение, свободата да получава информация и идеи, и свободата да разпространява информация и идеи през призмата на практиката на ЕСПЧ, особено през последните години. Изследвани са някои значими и неразгледани в българската доктрина до този момент решения. Обсъдени са критериите за ограничаване на правото на изразяване на мнение по чл. 10, т. 2 ЕСПЧ. Подробен анализ е направен на трите критерия, на които трябва да отговаря ограничението, за да е легитимно по

смисъла на Конвенцията. На първо място то трябва е предвидено в закон, на второ да преследва легитимна цел и на трето да е необходимо в едно демократично общество. Разгледани са дефинициите и проявленията на всеки един от тях.

По отношение на критерия **ограничението да е предвидено в закон** са разгледани четири отделни въпроса, които се извеждат от ЕСПЧ. Това са а) дали вътрешната правна система санкционира нарушението; б) дали съответната разпоредба е достъпна; в) дали разпоредбата е достатъчно предвидима, така че гражданите да могат да предвидят основателно последствията от действията си и г) предоставя ли законът адекватни предпазни мерки срещу произволна намеса в съответствие с материалните права. Те са подробно анализирани в дисертационния труд.

Същото важи и за критерия, според който **намесата в правото на свобода на изразяване следва да преследва легитимна цел**. Чл. 10, т. 2 ЕКПЧ изброява изчерпателно легитимните цели, въз основа на които може да се ограничи правото. Те са девет, това са защитата на 1. националната сигурност, 2. на териториалната цялост, 3. на обществената сигурност, 4. предотвратяване на безредици или на престъпления, 5. защита на здравето, 6. защита на морала, 7. репутацията или на правата на другите, 8. предотвратяване на изтичането на секретна информация или 9. поддържане на авторитета и безпристрастността на правосъдието. Като отделни ограничения, те са изведени в глава трета от дисертацията, където са изследвани подробно. Тези ограничения са сравнени с ограниченията в други международни актове.

Анализ е направен и на третото изискване, а именно – **ограничението да е необходимо в едно демократично общество**. Дисертационният труд предлага разбор на разискването и тълкуването от Съда на отделните изисквания, които следва да са налице, за да може да се установи, че мярката е необходима в едно демократично общество. Това са а) належаща обществена нужда; б) пропорционалност на преследваната цел и в) основанията за налагането на ограничението да са относими и достатъчни. Всички те са подробно разгледани.

Наред с това, глава втора, § 2 изследва и задълженията и отговорностите по чл. 10, т. 2 ЕКПЧ, които съпровождат упражняването на правото на свободно изразяване на мнение по т. 1. Прави се извод, че задълженията и отговорностите по см. чл. 10, т. 2 ЕКПЧ не са отделно, самостоятелно основание за ограничаване на свободното изразяване на мнение, а напротив – те изцяло се вписват в т.нар. троен тест за баланс, който прави ЕСПЧ. Нещо повече, обхватът и проверката на основанията винаги се изследват най-напред спрямо вътрешното право, а след това и в светлината на

изискването да са предвидени в закон, да преследват една или повече легитимни цели и да се необходими в едно демократично общество. И макар изискванията по Конвенцията да дават често по-широка защита на свободата на индивида, те унифицират границите на свободното изразяване като универсално човешко право, посегателството над което може да е налице само при сериозни основания и внимателен анализ и тогава, когато неговото упражняване действително засяга конкуриращи се обществени интереси и защитени блага.

В самостоятелна точка Б) на § 2 от глава втора е разгледана **свободата на словото според правото на Европейския съюз**. Основно внимание в тази точка е обърнато на мястото и еволюцията на закрилата на правата на човека изобщо в системата на правото на Европейския съюз. Дисертационният труд разглежда особеностите и спецификите на уредбата по Хартата на основните права на Европейския съюз на първо място в системата от източници на правото на Европейския съюз и на второ, спрямо ЕКПЧ, като същевременно се съпоставя със защитата, която се предоставя от националния правов ред, начело с Конституцията. Наред с това, се обсъжда защитата, която се предоставя с вторичното право на ЕС в сферата на свободата на словото и по-специално по отношение на границите, които очертава, като те най-вече са свързани с радио и телевизионната дейност, защитата на личните данни и достъпа до информация.

Наред с това, следва да се отбележи направеният в дисертацията обзор на компетентността на Европейския съюз по отношение на правата на човека изобщо, а след това и по отношение на правото на изразяване на мнение като основно човешко право. Освен това се разисква проблемът за приложението на ХОПЕС спрямо ЕКПЧ. Направена е съпоставка на чл. 11 от ХОПЕС, спрямо чл. 10 от ЕКПЧ и е разгледан проблемът за приложението на Хартата и позоваването ѝ от страна на националните съдилища. Разгледана е практика, както на СЕС, така и на националните юрисдикции, като най-вече наред с България, също така са обсъдени някои решения на Испанския върховен съд, Италианския върховен съд, Хърватския конституционен съд, Френския конституционен съвет и др. Освен това са разгледани и някои други разпоредби от Хартата, които включват в своето съдържание свободата на словото като ценностен елемент, като например чл. 41, § 2, б. а), според който правото на добра администрация включва правото на всяко лице да бъде изслушвано преди срещу него да бъде предприета индивидуална мярка, която би имала неблагоприятни последици и б. б), според която правото на добра администрация включва и правото на достъп на всяко лице до документите, които се отнасят до него, като се зачитат легитимните интереси,

свързани с поверителността и професионалната тайна. Направен е изводът, че Хартата на основните права и проявленията на свободата на словото в нея показват, че въпреки амбициозните си цели тя все още не е разгърнала потенциала си и продължава да е повод за редица въпроси най-вече по отношение на ЕКПЧ. Макар да има правно обвързващ характер от 2009 г. насам, оскъдната съдебна практика по нея и рядкото ѝ позоваване показват, че тя все още не се припознава като основен и работещ инструмент за защита на основните права в Съюза, което е предопределено от редица фактори, най-значимите от които са обсъдени в дисертацията.

В самостоятелна подточка е разгледана свободата на словото според вторичното право на Европейския съюз. Очертана е общата нормативна рамка, като са посочени само основните източници. По-нататък в изложението, в глава трета при разглеждане на конкретните граници и актуалните проблеми на свободата на словото, са анализирани някои регламенти и директиви с актуален характер, които са приложими към целта и задачите на дисертацията.

3. Глава трета. Граници на свободата на словото. Актуални проблеми и особености.

Глава трета изследва най-напред в § 1 границите на свободата на словото и правно гарантираните блага, спрямо които тя влиза в колизия, а в § 2 някои актуални проблеми, които вълнуват широката общественост и намират отскоро или по отношение на които липсва правна уредба и поради това са относително слабо изследвани в доктрината, в следствие на което дисертационният труд се опитва да даде свой принос в тяхното изследване.

§ 1. Граници на свободата на словото.

По-детайлен и обстоен анализ на правния режим в отделните европейски държави е предложен по конкретните проблеми на свободата на словото с актуален характер. Ролята на медиите на обществен страж и балансът между свободното слово и неговите граници е материята, която крие най-много проблеми при анализа на тази тема. При развитието на свободата на словото в условия на постдемокрация, в която говоренето е опростено максимално и често се търсят не аргументите, а бързоликвидни и кратки

новини-съобщения, обстояният и дълбок анализ остава на заден план. От една страна, публиката е затрупана от информация от разнообразни и нетрадиционни, често непроверени източници. От друга обаче, новите технологии предпоставят възможността за търсене, проверка на съмнения и критични гледни точки, които обаче изискват активност и лична отговорност от страна на гражданите. В тази среда са разгледани границите на свободата на словото, техните особености и конкуренцията и колизията между равнопоставени блага.

В самостоятелна точка А) е разгледана **честта, достойнството и доброто име** на друго. Макар и близки категории, дисертационният труд извежда основните характеристики на тези три основни ценности, като всяко от тях има свои специфики. Именно в светлината на тези три блага са разгледани най-честите случаи на колизията им със свободата на словото. В самостоятелна подточка са разгледани най-напред обидата, а след това и клеветата. Направен е сравнителен анализ на правния режим на обидата и клеветата в други европейски държави. Разгледано е националното законодателство, като е изследван проблемът за обидата и клеветата онлайн. Разгледани са решения на националните съдилища. Обсъдени са въпросите за подсъдността и доказването на тези деяния, когато са осъществени онлайн. Поставя се въпросът за обидата и клеветата в интернет също така от и към деца. Прави се предложение за задължаване на училищата за въвеждане на етични кодекси, в които да са предвидени правила за ползване на мобилни устройства, нерегламентирано записване в час и публикуване онлайн.

На следващо място е разгледано **правото на отговор**. Обсъдени са неговите уредба и позитиви като алтернативен и ефективен начин за намаляване на съдебните спорове за обида и клевета. Разгледани са негативите от липсата на уредба на правото на отговор за печатните медии. Прави се предложение *de lege ferenda* за уреждането му в самостоятелен закон за печата. Разглеждат се международните препоръки и уредбата му в други европейски държави.

В самостоятелна точка Б) е разгледана и **националната сигурност**, като следваща граница на свободата на словото. Разгледани са както международните стандарти, така и националната правна рамка. Обсъдено е понятието за национална сигурност спрямо ограничаването на трите комуникационни права, както и някои конкретни въпроси като изгарянето на националното знаме, например и уредбата в другите европейски държави. Въпросите за колизията между националната сигурност и свободата на словото показват, че макар да има различни хипотези за това ограничение, общият принцип,

който следва да се спазва във всеки отделен случай е върховенството на правото, Конституцията и конституционно установения ред. Това означава, че не може да има ограничение и то да е законосъобразно, ако няма ясни, конкретни правила с подробно разписани хипотези за ограничение, съпътствани от подробни предписания за защита на засегнатите и възможности за активни процесуални мерки от тяхна страна. В противен случай, правовата държава рискува да се изроди в полицейска държава, в която балансът между трите власти и разделението им е нарушен, което само по себе си подкопава изобщо националната сигурност като ценност „отвътре“.

Следващата точка В) разглежда **предотвратяването на безредици или престъпления**, като основание за ограничаването на свободното слово. Наред с националната сигурност, по-тясно основание за ограничаване на комуникационните права и свободата на словото представляват предотвратяването на безредици или престъпления, включително и при борбата с тероризма. Обсъдени са конкретни проблеми на националното законодателство, като темата е доразвита и при някои конкретни проблеми на езика на омразата.

Следващата обсъдена в дисертацията граница на свободата на словото е **защитата на неприкосновеността на личния живот** в самостоятелна точка Г). Когато влиза в колизия със свободата на словото, правото на неприкосновеност на личния живот засяга хипотези, при които частният интерес или „личният живот“ на дадено лице са компрометирани. Понятието „личен живот“ е широко тълкувано, както от международните съдилища, така и от националния съд, като са извеждани неговите особености във всеки конкретен случай с оглед на намесата и чувствителността на информацията, която се засяга. Разглеждат се няколко принципни положения, като например дали намесата в личната сфера на лицата и разпространената по отношение на нея информация има принос към обществения дебат, както и степента на известност на засегнатото лице, предишното съгласие на лицето да разкрие тази информация, формата на изразяване (снимка, статия, видео), ако е съотносимо – условията, при които е получена информацията и най-вече последиците от публикацията. Тези обстоятелства са обсъдени в светлината на практиката на ЕСПЧ. Разгледани са проблемите с публичните личности и тяхната степен на защита. Поставя се малко засегнатият проблем на публикуване на снимки и съдържание, излагащо на показ деца, от страна на техните родители и близки. Изложено е разбирането, че е задача на държавата в променящите се дигитални обществени отношения да се погрижи за алармирането, образованието и напътствията към родителите за опасностите, които такова излагане крие и да ги

насърчи да ограничават достъпа до такава информация в социалните мрежи и да ги информира за правата на децата.

Следваща точка Д) обсъжда **морала и добрите нрави** като граница на свободата на словото. Без да се разглеждат в дълбочина философските и нравствените измерения на понятието “морал” и “добри нрави”, е обсъдена позитивноправната уредба на морала и добрите нрави като граница на свободата на словото, както на европейско, така и на национално ниво.

Интелектуалната собственост е следваща актуална тема и граница на свободата на словото, която също е разгледана в точка Е) на §1 от глава трета. Разгледана е историята и развитието на интелектуалната собственост, която естествено противостои на свободното слово, но същевременно нейната гаранция способства за развитието му и за насърчаването на авторския труд и произведения. Разгледана е международната правна рамка, защитата по ЕСПЧ, която се извежда от чл. 1 от Протокол № 1 към Конвенцията, както и развитието на законодателството на ниво Европейски съюз. Разгледана е практиката на СЕС. Обсъдена е националната правна рамка и актуални въпроси, част от българската съдебна практика, особено по отношение на ползване на авторски снимки, свалени от социалните мрежи. Анализирани са подробно въпросът с чл. 11 и чл. 13 от предложената от Европейската Комисия нова Директива относно авторското право в цифровия единен пазар. Изразена е остра критика спрямо чл. 13, като са приведени аргументи за неговото отпадане и са дадени предложения и критика към чл. 11.

§ 2. Актуални проблеми на свободата на словото

Оформянето на нова критична маса, нова публичност без ясно очертани граници, която размива очертаванията на традиционните държави, води до конкретни и нови проблеми, на противопоставянето между традиционните и новите медии и до отражението на развитието на тези обществени отношения върху правната им уредба.

Дисертационният труд поставя някои актуални проблеми, които стоят пред свободата на словото в § 2 на трета глава и които не са намерили широко разгръщане в § 1, защото имат нужда от самостоятелно изследване. Те разбира се, кореспондират със съдържанието и границите на свободата на словото, като в някои случаи, като например правото да бъдеш забравен е част от защитата на личните данни, но обособяването му в

самостоятелна подточка на свободата на словото в интернет, цели да разгледа по-задълбочено, самостоятелно този проблем и неговите изключително динамични и актуални проявления, изнесени изцяло в дигиталната сфера.

Параграф 2 най-напред разглежда **правния режим на собствеността върху медиите** в точка А). Направена е обща характеристика на уредбата на медийната собственост в Австрия, Швейцария, Германия, Норвегия, като са дадени примери от Италия, Франция и Португалия. Разгледана е ситуацията с медийната собственост в България. Разгледана е подробно уредбата, както в ЗРТ, така и в Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения и за обявяване на разпространителите на доставчиците на медийни услуги и съпътстващите я промени, като са направени предложения *de lege ferenda*.

Речта на омразата е вторият актуален проблем, обсъден в точка Б), параграф втори от глава трета. Най-напред е разгледана международната правна рамка, като е обърнато внимание както на МППГП, така и на Международна конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация на ООН. Обсъдени са подробно инструментите на Съвета на Европа и на Европейския съюз. Застъпено е схващането, че ограничаването на речта на омразата е един от сигурните белези на демокрацията, като същевременно свободата на словото е гарантирана в достатъчна степен, а нейните граници за очертани ефективно. Това е дълъг процес, свързан с повишаване на медийната грамотност на населението и включването на разпознаването и вниманието към тази реч онлайн още в училище. Разглежда се българската правна система и понятието „разпалване на вражда”, което българската Конституция въвежда. Разгледани са криминализираните деяния, които са форми на реч на омразата и е анализирана съдебна практика. Застъпено е разбирането, че държавата е призвана да предприема мерки и да се бори срещу тази реч и срещу пропагандата и не може чрез използването на позоваването на демократичните ценности и на плурализма да се работи против тези ценности и да се толерират опити за тяхното подкопаване и унищожаване.

В следваща точка В) е разгледан въпросът за **защита на тайната на журналистическите източници**. Обсъдени са подробно международните стандарти и са изведени основни принципни положения, в които тайната на журналистите следва да се запази или да се разкрие. Разгледани са разпоредбите на национално ниво и най-вече Закона за радиото и телевизията, който извежда защитата на източниците в чл. 15. Обсъдена е липсата на защита в процесуалните закони и е направено предложение *de lege ferenda* за въвеждане на такава възможност за неразкриване на източника от

свидетели по преценка на съда или респективно, разкриването им при провеждане на заседанието на закрити врати. Разгледани са решения на националния съд, в които е изведена защитата на тайната на журналистическите източници въз основа на Конституцията и международните актове. Обсъден е въпросът за защитата на лицата, които подават сигнали срещу злоупотреби (*whistle-blowers*). Направен е извод, че са необходими усилия от страна на българския законодател и институциите в доразвиване на правната уредба в тази област, в съответствие с международните стандарти и правото на Европейския съюз, както и цялостно осъзнаване на важноста на този въпрос от широката общественост, държавните служби и журналистическата общност, тъй като неговите ясни граници и гаранции са предпоставка за наличие и развитие на разследваща журналистика, а тя от своя страна за утвърждаване на силно гражданско общество в условията на правова държава и на стабилизиране на демократичния процес, като същевременно се зачитат правата и законните интереси на гражданите.

В следваща точка Г) е разгледан въпросът за **свободата на словото и поддържането на авторитета и неприкосновеността на съдебната власт**. Един от фундаменталните крайъгълни камъни на демократичната и правова държава, в която гражданите и обществото имат високо доверие в държавните институции и във властта, е доброто и ясно функциониране на съдебната власт въз основа на принципа на разделение на властите. Това е изключително деликатна и двупосочна връзка между гражданското общество и държавата, чието укрепване и сила са в основата на правилното функциониране на демокрацията изобщо. Високото доверие е в резултат на оправдани очаквания и удовлетворяване на чувството за справедливост в обществото. Ето защо, тази точка обсъжда въпроса за отражението, което медиите имат върху имиджа и авторитета на съдебната власт. Разгледана и обсъдена е практиката на ЕСПЧ. Балансът между авторитета и независимостта на съдебната власт и превеса на свободата на словото показват какво уважение всяка система отдава на своята съдебна система. Разгледани са различните гледни точки, застъпени в теорията по отношение на допустимата критика спрямо съдебната власт. Извежда се изричното разбиране, че критиката към съдебната власт от страна на медиите и гражданското общество има различни измерения от критиката от страна на другите две власти. Когато става дума за критика от страна на политици, следва тя да е обоснова и да не накърнява независимостта на самата съдебна власт, която по правило следва да не бъде политизирана. Правото на политическо изразяване или на политическо слово не трябва да се смесва с критиката на съдебната власт. Съдът и съдебната власт следва да могат да

бъдат критикувани и несъгласието с техните актове и решения да може да бъде изразявано свободно. Такава критика е в духа на демократичния и правов ред, при който работата на съда е прозрачна и открита и само в наложителни случаи, в които надделяващи интереси предполагат това, е при закрити врати. Тя е обоснована от разбирането, че ще направи съда по-внимателен в преценката си на фактите и прилагането на правото, така че решенията му да отговарят на общото разбиране за справедливост, заложено в преамбюла на Конституцията, в нейния дух, цели и принципи. Опитите да се влияе на съда, породени от личен интерес, сплашването на негови членове, целенасочените кампании срещу авторитета и доброто име на съдии и на самата институция следва се санкционират от закона и представляват обоснована граница на свободата на изразяване.

Следващият проблем, който бива разискван в б. Г) е свързан със **защитата на личните данни** и то най-вече по повод новия Общ регламент за защита на личните данни 2016/679 на Европейския съюз. Акцентът на изследването е поставен на гарантирането в достатъчна степен на свободата на словото в условия на по-строг контрол върху защитата на личните данни. Обсъдени са подробно изключенията, които предвижда регламента, когато данните се ползват за целите на академичното, художественото или литературното изразяване, както и за журналистически цели. Прави се анализ на промените в Закона за защита на личните данни, като са дадени критични бележки по отношение на задължението на държавата да предвиди достатъчно гаранции и изключения в националното си законодателство, за да не бъде застрашена журналистиката и свободата на словото като цяло.

В същата точка, в самостоятелна подточка е разгледано и **правото да бъдеш забравен**, което се въвежда с регламента. Разглежда се развитието на правото, неговото закрепване в чл. 17 от Регламента. Обсъдени са най-вече случаите, в които личните данни следва да не бъдат заличени, ако е необходимо за упражняване на първо място на правото на свобода на изразяване на мнение и на правото на информация, на второ място за спазване на правно задължение, за изпълнение на задача от обществен интерес или при изпълнение на официални функции, възложени на администратора, на трето – по причини от публичен интерес в областта на общественото здравеопазване, на четвърто – за целите на архивирането в обществен интерес или на научни или исторически изследвания, на пето – за статистически цели, и на шесто място за установяване, упражняване или защита на правни искове. Всички тези хипотези, в които обществения

интерес надделява над правото на лицето да бъде забравено разкриват, че неговият обхват всъщност е тесен и ясно конкретизиран.

Последната точка, която е обсъдена в глава 3, §2, б. Е) е **свободата на словото в интернет**. Без да навлиза в дълбочина, тази точка извежда някои основни положения, доколкото при обсъждане на съдържанието на комуникационните права и при разглеждане на границите на свободното слово и на конкретните проблеми, са обсъдени и неговите аспекти в онлайн пространството. В б. Е) са разгледани както някои международни стандарта, така и практиката на ЕСПЧ, но също така стандартите в някои европейски държави. Обсъдена е отговорността на онлайн доставчиците на услуги, засегнат е и въпросът за мрежовата неутралност и за правната рамка за борба с киберпрестъпления. Прави се извод, че интернет като едно от най-овластяващите и гарантиращи свободата на личността достижения на ХХ век, революционизиращи бъдещето на ХХІ век, е еманация на свободата. Свободата винаги носи след себе си отговорност, но последните десетилетия бележат изключително динамичните усилия за контрол над тази свобода, поради опасностите, които тя носи. Този контрол трябва да е в унисон с принципа на волята на народа, а в този смисъл и на народния суверенитет, както и с основните човешки права, като не застрашава прекомерно свободата на словото.

III. Приносни моменти

Като основни приносни моменти могат да се сметат, както следва:

А) Цялостното представяне на свободата на словото като ценност на съвременния демократичен конституционализъм чрез анализа на нейните най-ранни проявления, закрепването ѝ в първите харти и конституции, ролята ѝ за развитието на конституционализма изобщо. В резултат свободата на словото е разгледана в нейните философски и нравствено-етични проявления, които намират своето нормативно закрепване в установения правен ред. Даден е ясен модел за разграничението между ценността свобода на словото и трите комуникационни права, като наред с това тя е разгледана като елемент и предпоставка на редица други основни права. Представеният модел на разсъждение спомага за по-доброто познаване и утвърждаване на единението на идейното, позитивноправно и

социално битие на конституцията по отношение на свободата на словото и съпътстващите я обществени отношения.

Б) Понятието за свобода на словото е изведено в широк и в тесен смисъл, като са разгледани и дискутирани подробно наличните й теоретични обяснения, като приносен момент може да бъде сметена предложената самостоятелна функционална рамка на понятието, като то е дадено е широко. От една страна, в широк смисъл, като основна ценност на съвременния демократичен конституционализъм е разгледана като средство за себеизява и развитие на личността, като основно средство за поддържане на плурализма, като участие в управлението, както и като средство за контрол от обществото над властта. Наред с това е разгледано и като основно човешко право, закрепено в различни международни актове и на конституционно равнище. Разгледано е и в тесен смисъл, като една от формите на правото на изразяване на мнение – чрез слово – устно, речево, чрез думи.

В) За приносен момент може да се счете самостоятелното разглеждане на свободата на словото в развитието на българската държава и право. Проследена е еволюцията, както на свободата на словото в западноевропейската традиция, така и нейните корени и основни по българските земи, като са анализирани източници като Славянската Еклога, Закона за съдене на людете, Душановия закон и др.

Г) За приносен момент може да бъде сметен анализът на свободата на словото в контекста на защитата на правата на човека от правото на Европейски съюз и проблемът на взаимодействието между ХОПЕС и ЕСПЧ. Обсъдени и анализирани са основните права, гарантирани от Хартата, които включват свободата на словото в своето съдържание, като е обсъден подробно въпросът за претворяването на Хартата в действащо право, а не само в декларативен инструмент.

Д) Приносни моменти има и в някои елементи на разискването на правото на изразяване на мнение и неговите форми – в личната и религиозната сфера, политическото, търговското и художествено изразяване. Новост има в прокарването на разбирането, че правото на изразяване в търговската сфера или т.нар. търговско слово не се изчерпва единствено до търговските съобщения, а има

особена социална функция да информира потребителите на стоки и услуги за техните характеристики и съдържание. Чрез въвеждането на това теоретично разбиране се цели постигане на разрешение на проблема за това, в кои случаи търговска марка може да бъде включена в редакционното съдържание, тъй като около нея има факти с информативен характер, и в кои е налице скрито търговско съобщение и подобно включване би било неправомерно.

Е) За приносен момент може да бъде сметено разработването на темата за правния режим на медийната собственост и подробният анализ на Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения и за обявяване на разпространителите на доставчиците на медийни услуги. Направени са критики и предложения *de lege ferenda*.

Ж) За приносен момент може да бъде разгледано и обсъждането на защитата на личните данни и гарантирането на свободата на словото в контекста на новите правила за защита на данните, като подробно е анализиран, както новият Общ регламент за защита на данните, така и Закона за защита на личните данни и съпътстващите го промени.

IV. Публикации, свързани с дисертационния труд

1. International Legal Research Group Freedom of Expression and Protection of Journalistic Sources. Council of Europe. 2016, ed. Simona Veleva – National Academic Coordinator and National Linguistic Editor. edition of the Council of Europe, 2016. [online edition](#)
2. Реч на омразата и свободата на словото. Практика на ЕСПЧ и развитие на българската съдебна практика. – В: сб. научни трудове на ИДП към Българската академия на науките, т. XIV. С.: Българска академия на науките, 2016, 215-223.
3. Защита на тайната на журналистическите източници – международни стандарти и уредба в България. С.: Сиби, Съвременно право, бр. 1, 2017.
4. Evolution of Freedom of Speech in Bulgaria after its Accession into the European Union, изд. сборник от международна конференция България и ЕС десет години по-късно. Какво (не) постигнахме? С.: УИ “Св. Климент Охридски”, 2017.
5. Правото да бъдеш забравен в светлината на защитата на личните данни – граници, същност и развитие. В - сб. научни трудове на ИДП към Българската академия на науките. С.: Българска академия на науките, 2017.
6. Историческа перспектива на свободата на словото като основен белег на демокрацията от Древността до Втората Световна война. В – сб. Конституционни

- изследвания 2014-2015. 25 години демократична трансформация в Република България. Състав. Киров, Пл. С.: УИ „Св. Климент Охридски”, 2017.
7. Правен режим на електронните съобщения – тенденции и развити. В – сб. от международна конференция на УНСС „Право и бизнес – усъвършенстване на нормативната уредба. Сборник доклади от юбилейна научна конференция, организирана по повод 25 години ЮФ на УНСС. С.: издателски комплекс на УНСС, 2017.
  8. Особености на престъпленията чрез печата в Княжество България в периода 1879-1908. В – сб. „Наказателно правораздаване – традиции и перспективи”. Състав. Панайотов, П., Илкова, Р., Цонков, И. С.: УИ „Св. Климент Охридски”, 2017.
  9. Права и задължения, свързани с изразяването в търговската сфера – същност, особености и проявления. – Съвременен право, № 1, 2018.
  10. Свободата на словото и интелектуалната собственост. Някои проблеми, свързани с предложената нова Директива относно авторското право и цифровия единен пазар. В – Новата перспектива на ЕС – приоритети и политики. С.: Софийски университет „Св. Климент Охридски” и Фондация за свободата „Фридрих Науман“, 2018.
  11. Проблеми в правоприлагането на обидата и клеветата в светлината на правото на защита срещу посегателството срещу честта, достойнството и доброто име. – Юридическо списание на НБУ, 2018, бр. I, XI.I. – **под печат.**
  12. Върху някои въпроси и рискове за свободата на словото във връзка с новия Общ регламент за защита на личните данни 2016/679 и внесения законопроект за изменение и допълнение към ЗЗЛД – Юридическо списание на НБУ, 2018, бр. 2 – **под печат.**
  13. Свободата на словото като гаранция за правата и свободите на българските граждани. В – сборник от научна конференция на КПН, С: УИ „Св. Климент Охридски”. Състав. Киров, Пл. – **под печат.**
  14. Правото на свободно изразяване на мнение според чл. 10 от Европейската конвенция за правата на човека. Особености и тенденции на развитието на проверката, която прави Европейския съд по правата на човека. В – научна конференция към Докторантски център УИ „Св. Климент Охридски” в рамките на пакет “Открита наука”. – **под печат.**
  15. Правен режим на собствеността на медиите в България – особености и развитие. В – научна конференция “Традиция и развитие на законодателството в сферата на икономиката”. С.: издателски комплекс на УНСС – **под печат.**